

Sel kuul sajand tagasi

28.05.72

EESTI RAHVAKOOL KEVADEL 1872

Eesti talurahvale määratud koolid s. o. küla- ja kihelkonnakoolid kujunesid 19. sajandi teisel poolel lõplikult. Murranguliseks said 70-ndad aastad. Kümnenendi alguses jõudis lõpule koolivõrgu kujunemine, ühtlustus Lõuna- ja Põhja-Eesti koolikorralsus, õpetöö sai kindla kuju, pandi alus sunduslikule kolmeaastasele üldharidusele, esitati uued nõuded koolmeistrite ettevalmistusele. Samal ajal jõudsid koolidesse ajakohased õpikud, mille autoriks oli C. R. Jakobson.

Sada aastat tagasi jagunesid õppivad lapsed kolme rühma. Esimesse kuulusid need, kes alles alustasid veerimist ja kes pidid hakkama katekismust õppima. Neid kontrollis koolmeister ja tavaliselt nimetati neid kodukooli või näitajateks lasteks.

Päris kooliskäimine algas üldiselt kümneaastaselt ja kestis, nagu öeldud, kolm talve. See aste moodustas põhikooli, päris kooli.

Kolmas rühm oli kordajad lapsed, need, kes olid põhikooli lõpetanud ja leeriminekuini käisid kord või kaks kuus «õpetust meelde tuletamas». Mõnel pool nimetati seda õpetuseastet kuukooliks või vahakooliks.

Õpilasi jaotati mitte vanuse, vaid edasijõudmise järgi lugemiskooli ja kirjutuskooli lasteks. Üleminek kolmeaastasele koolile algas 1872. aasta sügisel. Samal ajal hakati soovitama ka vene keele, geograafia ja ajaloo («sündinud asjade jutustuse») õpetamist. Varem, ja õieti veel sellel ajalgi, oli puudus koolmeistritest ning õppevahendeist. Raske on kindlaks määrata, millal uusi aineid õpetama hakati. Säilinud tunniplaanide järgi hakati vene keelt ja geograafiat laialdasemalt õpetama 1872. aastast alates «teise ja kolmanda talve» lastele. Kevadel 1873 õpetati kuberneril andmeil Põhja-Eestis vene keelt 41, Lõuna-Eestis aasta hiljem 57 külakoolis. 1872. aastal hakati Põhja-Eestis konsistooriumi abiga Berliinist ostma vajalikke poolkerade ja Euroopa seinakaarte. Esimesel tellimusel muretseti koolidele 221 poolkerade ja 243 Euroopa kaarti. Gloobus ilmus alles 1879/1880.

Uute õppeainete lisamine põhjustas omakorda kooliaja pikendamist ja koolikohustuse süvendamist. Põhja-Eestis hakati koolis käima neli päeva nädalas, kooliaja pikkus oli 21–22 nädalat. Rakvere kihelkonna koolikohtu protokolliraamat kõneleb (esitame nii selle, kui ka järgnevad tsitaadid uues kirjaviisis): «Koolipäevadeks said seatud iga nädala esmaspäev, teisipäev, kesknädal, neljapäev. Reedene päev jääb koolmeistri enda tarvitada kui ka kohtukirjutuse tarvis, ja laupäeval on nende laste katsumise päev, kes kooliskäijad ei ole, ja õhtul lugemine, s. o. palvetund vanarahvale.» Kooliaja pikkus ei olnud ühtlane. Nii õpilil Rõpina kihelkonnas 1872. aastal 17 nädalat, Aksi kihelkonnas 78 päeva, see on neljapäevase koolinädala juures umbes 16 nädalat.

Laste kooliskäimise eest vastutasid vanemad. Jõhvi kihelkonnas «Vanemate ja vaeslaste hooldajate seadus koolilaste kohta» määras: «Need vanemad, kes lapsi kooli ei saada, peavad trahvi maksma. Vanemad, kes trahve ei maksa, saavad vangi pandud.» Valdade omavalitsuse loomisega (1866) täitis koolimaja esialgu ka vallamaja ülesandeid. Nendes valdades, kus kooli veel ei olnud, samuti seal, kus kool asus talukambris, hakati ehitama koolimaju. Kokkuhoiu ja otstarbekuse pärast — koolmeister oli enamasti ka vallakirjutaja — ehitati koolimaja ja vallamaja kokku. Vallamaja ceskojas oli väike kamber, mida hüüti tavaliselt puuriks. Sinna ähvardaski müürid kinni panna vanemaid, kes lapsi kooli ei saada ja trahviraha ei tasu. Kukkema valla «kooliraamatus» ongi märkus lapse ema kohta, kes peab 24 tundi puuris olema, sest ta pole 80 kopika suurus trahvi maksnud, ja «mõtleb seal järele, et ta teine kord omalapse varemalt lugema õpetab».

Koolmeistrite töö oli laste huvipuuduse pärast sageli raske, aga huvipuuduse põhjustasid enamasti õpetamismeetodid ja õpikutepuudus.

Ülesandeid püüti anda iga lapse edasijõudmise järgi. Selle kõrval oli rõhutatud ka rühmatöö, mis tähendas kooris veerimist,

Järva-Jaani kihelkonna Orina külakool (ehit. 1874). Paremal koolituba, vasakul vallakantsleil ja koolmeistri eluruumid.

lugemist, salvide ja katekismuse tekstide kooris õppimist. Õppima sunniti lapsi karmilt. Koolipäevikuks ja protokolliraamatuks kohtame sageli märkusi: «Hooletuse pärast söömata jäänud», «Laiskuse pärast laidetud», «Hooletu õppimise pärast 3 tunniks kroonupühal koolimajas istunud». Olu korda valgustas pisut varem «Eesti Postimees» (30. VI 1871 nr. 26): «Kehaliku karistamise pruukimise juures... tohib peenike poole meetri pikkune kepikene pruugitud saada. Hoobid on peopesa peale anda. Vanemate koolilaste juures ei tohi see üle 4 hoobi tõusta, nooremate juures mitte üle 2 hoobi. See kepikene peab sündsul paigal hoitud ja iga karistamise korral väljatoodud saama». Et ajalehes kirjeldatud karistusviis laialt kasutamist leidis, sellest on hilisemaidki mälestusi (näit. Kambjast: vt. A. Hanko, Oli kord. Mälestusi I. Tartu 1939, lk. 107).

Koolikohustuse ellurakendamise hakati koolmeistritelt nõudma ka õpilaste teadmiste hindamist ja koolitunnistusi. Türi koolmeistrite konverentsil 1872. aastal öeldi, et laste teadmiste hindamine ja tunnistuste väljaandmine kevadel oli alles erandlik juhtum. Leiti, et hindamine «ei või veel mitte üle Tallinnamaa otsegu

seaduseks kinnitatud saada». Nagu säilinud arhiivimaterjalid näitavad, anti esimesed koolitunnistused nii Põhja- kui Lõuna-Eesti külakoolides 1872. aasta kevadel.

Lõuna-Eestis olid peale külakoolide peaaegu igas kihelkonnas ka kihelkonnakoolid. Varasemal aastakümneil andis kihelkonnakool külakoolmeistrit ja kirjaoskajaid ametimehi. 70-ndate aastate algusest alates kujunes kihelkonnakool üha rohkem teise astme rahvakooliks, kust võis astuda ka linnakoolidesse. Kujunesid mõned juhtivad kihelkonnakoolid, mis andsid koolmeistrit ja ametimehi ka teistele kihelkondadele. Tunnustuse võitsid Laiuse, Pilistvere, Torma, Põlva, Kanepi ja Simuna koolid.

1872. aastal hakati «Eesti Postimehes» tähelepanu juhtima ka tütarlaste kihelkonnakoolide vajadusele (kihelkonnakoolidesse võeti üldreeglina vastu ainult poisse). Aasta esimeses numbris avaldati kirjutis «Miks on tütarlaste koolitamist nii väga tarvis?», milles peeti vajalikuks tütarlaste kihelkonnakooli igas kihelkonnas. Lausa tänapäevasele põhjendati tütarlaste haridusevajadust sama lehe ühes hilisemas numbris: «Juba kodu ema süles ja põlvede peal, seal mitte õiget põhja ei panda, siis on kõik hilisem õpetus ja koolitamine sagedasti väga poolik, osalt ka ilmaasjata ja tühine... Kui aga kõige esimene südame- ja vaimuharimine juba ema süles peab algama, kes on siis sealjuures esimesed kasvatajad ja koolitajad kui mitte ema ise?» Sel aastal ilmus lehes veel kolmaski kirjutus, milles tütarlaste kihelkonnakoole põhjendati nõudega, et mehed ja naised peavad mõistuse poolest üheväärsed olema, et pole hea, kui naised jäävad meestest kooliõpetuse poolest maha.

Kevadel 1872 lõppes külakoolide õppetöö aprilli alguseks. Kaugelt suurem osa talurahva lapsi käis juba külakoolis. Põhja-Eestis töötas 1872. aastal 451 külakooli ja 5 kihelkonnakooli, Lõuna-Eestis 538 külakooli ja 41 kihelkonnakooli, Saaremaal 142 ja 12. Usku vahetanud talurahva laste jaoks töötas kokku 142 õigeusu kooli. «Eesti Postimees» kirjutas: «Koolides ja koolide läbi näitab ennast rahva elu ja koolid võivad seda elu, kui neid õigel ja tulusal viisil peetakse, rahva seas ka äratada ja kasvatada».

Eesti rahvakool sai teoks eelkõige koolmeistrite, nende visa töö tõttu. Külakoolide madala lae all ja väikeste akende taga valmistati vastuvõtlikku pinnast uue kultuuri levikule.

LEMBIT ANDRESEN

